

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 32 (082)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.spec.15>

В.К. ЛИПІНСЬКИЙ: ЕЛІТАРНО-КОНСЕРВАТИВНІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Бортніков Валерій,доктор політичних наук, професор кафедри політології
та публічного управлінняВолинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0003-0991-4047

Окреслено погляди представника консервативного напрямку української суспільно-політичної думки В. Липинського, що викладено ним у листах до сучасників у 1920-х роках. Розглянуто його концептуальні моделі та думки щодо генетичного зв'язку держави і нації, ролі аристократії у розбудові незалежної Української держави, сутності «трудової монархії», змісту «класократичної теорії», ролі партії, національної ідеї та релігії у процесах українського державотворення. Указано, що зміст листів В. Липинського розкриває творчу лабораторію провідника українського державотворення, засвідчує глибину його думок у багатьох сферах наукового пізнання: філософії, історії, політології, соціології, культурології, релігієзнавстві, психології, етиці та ін. Проблема шляхів розбудови української нації у спадщині вченого тісно пов'язана з проблемою пріоритетності розв'язання питань культурно-національного і державного будівництва. Надбання теорії держави і права збагачено його концепцією незалежної унітарної держави у формі парламентської трудової монархії на чолі з гетьманом. Цікавими є ідеї політолога щодо синтезу авторитарного політичного режиму та інститутів демократії, правової держави, парламентаризму тощо. Елітократична концепція В. Липинського виходить із визнання еліти та її лідерів рушієм, визначальним чинником процесу українського державотворення на противагу концепції масової демократичної участі, яку пропагували тогочасні лідери УНР.

Справедливість тверджень мислителя підтверджує хід цивілізаційного розвитку людства, коли, за рідким винятком, сучасні нації змогли утвердитися й зміцнитися завдяки їх формуванню на базі певної культури у межах національних держав. Унаслідок цього саме поняття «нація» стало нерозривно поєднаним із поняттям «держави». Водночас для збереження власної ідентичності та самобутності українського народу надзвичайно важливим є збереження, захист та поширення української мови та культури.

Ключові слова: Україна, В. Липинський, консерватизм, нація, держава, «трудова монархія», еліта, аристократія, хліборобський клас.

Bortnikov Valerii. V.K. Lypyns'kyj: the elite-conservative foundations of the Ukrainian state

The views of V. Lypyns'kyj, as the representative of the conservative direction of the Ukrainian social and political thought, he set out in his letters to his contemporaries of the 1920s have been outlined. His conceptual patterns and thoughts as to the genetic association of the state and the nation, the role of the aristocracy in the development of the independent Ukrainian state, the essence of the «labor monarchy», the content of the «classification theory», the role of the party, national idea and Christianity in the processes of the Ukrainian state have been considered. It is indicated that maintenance of letters of V. Lypyns'kyj exposes the creative laboratory of explorer of Ukrainian creation of the state, certifies the depth of his ideas in many spheres of scientific cognition - philosophy, history, political science, sociology, культурології, religious studies, psychology, to ethics and other Problem of ways of development of Ukrainian nation at the inheritance of scientist closely constrained with the problem of priority of decision of questions of cultural and national and state building. Acquisition of theory of the state and right is enriched by his conception of the independent unitary state in form a parliamentary labour monarchy at the head with a hetman. Interesting are ideas of political scientist on the synthesis of the authoritarian political mode and institutes of democracy, legal state, парламентаризму and others like that. Елітократична conception of V. Lypyns'kyj will nurse from confession elites and her leaders рушієм, by the determinative of process of Ukrainian creation of the state in the counterbalance of conception of mass democratic participation, that was propagandized by of that time leaders.

The justice of claims of thinker confirms motion of civilization development of humanity, when, after a liquid exception, modern nations were able to become firmly established and become stronger due to their forming on the base of certain culture within the limits of the national states. Because of it came a concept «natio» became indissolubly connected with a concept the «state». At the same time for maintenance of own identity and originality of the Ukrainian people extraordinarily important is maintenance defence and distribution of Ukrainian and culture.

Key words: Ukraine, V. Lypyns'kyj, conservatism, nation, state, «labor monarchy», elite, aristocracy, agricultural class.

Розбудова демократичної держави і нації в Україні проходить у край непослідовно, з великим труднощами. Цей процес відбувається на тлі іноземного втручання, мета якого – руйнування територіальної цілісності і національної єдності країни, відповідно, і послаблення нас як суверенної держави. Однак головною проблемою на цьому шляху є брак професіоналізму, державницької мудрості сучасних провідників, а то й зрадливість політичного керівництва України. Зазначені чинники підсилені тотальною корупцією, відсутністю стратегії національно-державного будівництва, яка б знайшла підтримку і враховувала б інтереси всіх верств населення.

У цьому контексті особливої актуальності набувають погляди В'ячеслава Казимировича Липинського щодо проблем, які гальмують розбудову Української держави і нації. Йдеться не лише про наукові твори вченого, а й про його епістолярну спадщину. У листах та інших кореспонденціях ученого персоніфікуються історичні екскурси до витоків української державності; вони переносять нас у царину тогочасних історичних реалій, міжособистісних стосунків, утрачених можливостей і нездійснених мрій. Як представника консервативного напрямку суспільно-політичної думки В. Липинського найкраще характеризує теза, висловлена ним у листі до Дмитра Іреголинського 16.12.1924: «Не може мати своєї держави така нація, у якій усі хочуть чогось нового і ніхто не хоче берегти старого: нація, у якій усі хочуть руйнувати владу і ніхто не хоче обороняти вже історично витвореної форми» [1, с. 419].

Зміст листів В. Липинського розкриває творчу лабораторію провідника українського державотворення, засвідчує глибину його думок у багатьох сферах наукового пізнання: філософії, історії, політології, соціології, культурології, релігієзнавстві, психології, етиці та ін. Проблема шляхів розбудови української нації у спадщині вченого тісно пов'язана з проблемою пріоритетності розв'язання питань культурно-національного і державного будівництва. Надбання теорії держави і права збагачено його концепцією незалежної унітарної держави у формі парламентської трудової монархії на чолі з гетьманом. Цікавими є ідеї політолога щодо синтезу авторитарного політичного режиму та інститутів демократії, правової держави, парламентаризму тощо. Елітократична концепція В. Липинського виходить із визнання еліти та її лідерів рушієм, визначальним чинником процесу українського державотворення на противагу концепції масової демократичної участі, яку пропагували тогочасні лідери УНР. Оригінальною є класократична теорія вченого, де головну роль у процесах державотворення мав відігравати хліборобський клас, а не пролетаріат (як тоді було прийнято).

Процес становлення незалежної держави у В. Липинського є невід'ємним від створення державницької партії з відповідною організаційною структурою та ідеологією, що надзвичайно актуально на сучасному етапі партійного будівництва. Розкриття характеру тогочасних політичних взаємин, ілюстрація панування відповідних соціально-психологічних типів суб'єктів політичних відносин розширюють наші уявлення про історичну специфіку формування політичної культури і політичної психології та окремих людей і українського суспільства загалом. Усі роздуми про створення незалежної держави у В. Липинського тісно пов'язані з проблемою релігії та моралі, гідної поведінки представників української політичної еліти.

Коло проблем, що піднімав В. Липинський, позначено глибиною наукового аналізу і цілеспрямованістю: усі вони так чи інакше торкалися питань історії та практики українського національного і державного будівництва. Квінтесенцію творчої спадщини В'ячеслава Казимировича Липинського, можна казати, його кредо, викладено у листі до Осипа Назарука, датованого 04.07.1927: «Од Польщі, як і не від Польщі боронив і бороню Державну Українську Ідею, мабуть, власне, тому, що як не українцеві Бог дав мені інстинкт державний» [1, с. 73].

В. Липинський був переконаний, що без існування незалежної держави майбутнє української нації залишається під загрозою, а тому пропонував провідним верствам об'єднатися і зосередити зусилля на розбудові Української держави: «Без власної держави нема й не може бути нації української», проте нація наша «роз'єднана політично, ідейно і культурно» [2, с. 41, 43]. У своїх переконаннях він був послідовним і не боявся піднімати гострі питання, які неоднозначно сприймалися у колі патріотично налаштованої української спільноти. Так, у листі до Івана Волошина 19.07.1925 він пише: «Як помиляються наші націоналісти, що весь свій націоналізм будують на одній тільки мові. Показується, що українською мовою можна пропагувати найбільше шкідливі для України ідеї, як це роблять варшавські правителі по цей бік, а більшовицькі по той бік кордону. Для розвитку України далеко важніший єсть політично-територіальний бік української справи, ніж її бік культурно-національний» [1, с. 254].

У праці «Хам і Яфет», позначеної сумними роздумами щодо причин невдачі реалізації проєкту розбудови національної держави, написаної вже на схилі свого життя (1928 р.), В. Липинський вкотре наполягає на пріоритетності вирішення питання державного будівництва: «Держава – це перш за все: *Влада, Територія, Громадянство*. Без цих трьох складників нема держави. Значить, для будови держави

необхідна організована сила, яка підтримує владу во ім'я добра цілої землі-території і цілого громадянства. *Нація* – це перш за все єдність духовна, культурно-історична. Значить, для народження нації необхідне довге співжиття даного громадянства на даній території і одній власній державі. Нація – єдність духовна – родиться завжди від держави – єдності територіально-політичної – а не навпаки» [3, с. 65].

У цьому контексті покажемо розуміння В. Липинським таких понять, як «націоналізм», «патріотизм» і «шовінізм». У листі до Богдана Шемета від 12.12.1925 він пише: «Націоналізм буває двоякий: державотворчий і державоруйнуючий – такий, що сприяє державному життю даної нації і такий, що це життя роз'їдає. <...> Перший – я називаю патріотизмом, другий – шовінізмом. Коли Ви хочете, щоб була Українська Держава – Ви мусите бути патріотами, а не шовіністами» [4, с. 76–77].

Розкриваючи зміст зазначених понять, В. Липинський показував принципову відмінність шовінізму від патріотизму. На його думку, патріота від шовініста відрізняли насамперед не самозакоханість і егоїзм, а високі моральні якості та справжня, а не показова, любов до своєї землі і свого народу.

Бути патріотом, писав він, це значить бажати всіма силами своєї душі створення людського, державного й політичного співжиття людей, що живуть на Українській землі, а не мріяти про витоплення в Дніпрі більшості своїх же власних земляків. Бути патріотом – це значить «вимагати гарних і добрих вчинків від себе, як від Українця, а не перш за все ненавидіти інших тому, що вони «не-Українці». Урешті, бути патріотом, це значить... виховувати в собі ...все громадські, політичні, державотворчі прикмети: віру в Бога і послух Його законам, тобто духовні вартості; далі вірність, твердість, сильновольність, дисципліну, пошану для своєї традиційної Влади (монархізм), загалом кажучи, лицарськість – тобто політичні вартості. Натомість бути шовіністом – це значить прикривати свою духовну пустку (безрелігійність), і своє політичне руйництво: отже, зрадництво, хиткість, безвольність, отаманію, самозакоханість, кар'єризм, здекласованість – фанатичними вигуками про «Неньку Україну», про «рідну мову» про «Ми Українці!»...» [4, с. 77–78].

Дебатуючи зі своїми опонентами навколо питань, чому не вдалася будова національної незалежної держави і хто несе за це відповідальність, учений дійшов висновку, що саме відсутність «провідної верстви», яка була б державницька та національно зорієнтована, призвела до цього. В. Липинський прагнув до створення аристократії, «але здорової, міцної, до творчості здатної, а не штучного консервування аристократії здегенерованої і безсилої» [2, с. 104].

Провідник українського державотворення вбачав нагальну потребу в організації «сильної і авторитетної групи», навколо якої могла б об'єднатися (як колись у варязько-князівській чи шляхетсько-козацькій добі) і політично зорганізуватися українська нація: «Без теоретичного і практичного розв'язання цієї проблеми ніякі, навіть найкращі орієнтації не допоможуть нам стати нацією ані державою», – наголосував він у «Листах до братів-хліборобів» [2, с. 68].

У листі до Дмитра Грегोलінського від 16.12.1924 міститься обґрунтування того, чому саме еліта, а не маси, має стати провідниками державного будівництва. Доводячи хибність думки про здобуття держави шляхом загальнонародного голосування, тобто демократичним шляхом, В'ячеслав Липинський висунув чотири тези того, чому це неможливо: «Перша, що народ ніколи не буває кращий і розумніший за своїх провідників і він не в силі вирішити того, чого вони самі вирішити не можуть. Друга, що ще ніхто на світі не здобував собі держави голосуванням, а всі держави здобувались армією, яка скрізь і завжди твориться єдиним проводом, а не виборами. Третя, що в хвилини, коли можна завоювати собі державу, ніколи нема часу на спокійні вибори і на виявлення думки народу і що волею народу в такі хвилини прикриваються тільки ці, хто не вірить в успіх боротьби за державу і хто відповідальність за цю боротьбу хоче тому перекинути на народ. Четверта, що народ, зайнятий своєю тяжкою денною працею, виживленням себе і своїх провідників, має право вимагати од цих провідників, щоб вони не примушували його ще й думати за них» [1, с. 416].

Сьогодні, коли частину української території захоплено зовнішнім ворогом за сприяння частини місцевого населення, особливо злободенно сприймається інша теза мислителя, висловлена ним у цьому листі: «Коли власні провідники самі нікчемні, до думання і проводу не здатні, то народ завжди прийме думку і провід чужих, як це <...> бувало споконвіку у нас» [1, с. 416].

Розмірковуючи над проблемою шляхетності та аристократизму, брак яких В. Липинський убачав у тогочасній українській еліті, він виокремлював «дві рівності авторитету»: рівність демократичну, яка руйнує авторитет, і рівність аристократичну, яка будує авторитет. Пояснюючи їх принципову відмінність, він зауважував, що в часах дегенерації Запоріжжя своїм виборним отаманам, після виборів, мазали болотом голову і в руку замість булави вкладали очеретину. У такий спосіб вони символізували «принцип демократичної рівності авторитету, мовляв, хоч Ти і на чолі, але Ти таке саме нічтожество і сміття, як і ми, і ми кожної хвилини можемо тебе скинути. Цей принцип пройшов у плоть і кров

нашої нації і став предметом похвальних гімнів для наших істориків, політиків і цілої нашої демократії» [6, с. 200].

У лицарства, яке побудувало всі великі держави, продовжував свою думку вчений, був звичай «при пасуванню на лицаря ставати на коліна перед старшим, а так саме ставати завжди на коліна перед першим лицарем в державі, перед Монархом. І той Монарх міг дати наказ карати провинившогося лицаря, але не міг оддати наказу дати йому сто нагаєк, як це завжди робили сильні запорожські отамани зі свободолюбивими демократичними запорожцями». Підсумовуючи, вчений наголошував на тому, що коли ми хочемо сотворити Українську державу, «ми мусимо творити все зростаючи, а не так, як наша демократія, все падаючі авторитети [6, с. 200, 201].

Як засвідчує світовий досвід, політичними провідниками у боротьбі за незалежність майже завжди виступає національна інтелігенція. Однак щодо української практики у В. Липинського була інша думка. Визнаючи, що тогочасна українська інтелігенція мала дуже великі заслуги перед нацією «на полі культурної аполітичної праці», до політичної праці українська інтелігенція «показала себе абсолютно нездатною», підсумовував він [2, с. 69]. А джерелом формування нової української еліти і провідною силою державотворення В. Липинський називав хліборобський клас. У відповіді на запитання Максима Гехтера 16.09.1922 В'ячеслав Казимирович писав, що єдиною за тогочасних економічних умов реальною державницької і національно орієнтованою творчою силою є хліборобський клас, оскільки він володіє «необхідною для всякої влади матеріальною силою – землею і може виділити з себе національний державний апарат і національну армію. Але для цього йому треба внутрішньої єдності і організації» [1, с. 294].

Проте В. Липинський не обмежував нову еліту представниками лише зазначеного класу: «Найкращі між хліборобами, найкращі між військовими, найкращі між робітниками, найкращі між інтелігентами, найкращі між промисловцями і т. д. – ось нова українська аристократія» [2, с. 104]. Тобто не мітингові оратори, а практичні працівники, виробники конкретного продукту, а не демагоги. Водночас мислитель уважав, що знайти найкращих організаторів і залучити до державної праці не може «навіть найкраща виборна влада, бо вона перш за все мусить числитися не з талантом, а за партійним цензом людини» [2, с. 45].

Напевно є зайвим говорити про актуальність позначеної проблеми для сьогодення, коли абсолютизація принципу формування органів державної влади за партійною належністю призвела до руйнування держави. Вихід із цієї пастки В. Липинській убачав у монархічній формі правління. Учений уважав, що лише той, хто стоїть «понад всякими виборами й понад всякими партіями», той, хто зацікавлений у зростанні і зміцненні держави, а не її використанні для власних потреб, хто несе за цю державу «не часову, а постійну аж до смерті і по смерті перед своїми нащадками *відповідальність* – тільки Господар Монарх захоче і зможе тих найкращих організаторів знайти, до діла державного поставити, а негодящих – що не менше важно – не в'яжучись ніякими партіями, від партацької роботи усунути» [2, с. 45].

Причому пошук «організаторів держави» передбачалося здійснювати на місцях: по селах і волостях серед селянства, робітників, інтелігенції, поміщиків, міщанстві у поєднанні з «якнайширшою *децентралізацією*» [2, с. 45].

Протиріччя та суперечки в колі правлячих еліт сьогодні значно ускладнюють процеси переходу України до демократії і ставлять під сумнів розбудову в країні консолідованої демократії у найближчій перспективі. Тому сьогодні як ніколи актуальні роздуми вченого про забезпечення єдності правлячого класу. Розмірковуючи над долею державності в Україні, В. Липинський уважав, що одними з головних причин того, чому не вдалося побудувати Українську незалежну державу, є відсутність взаєморозуміння серед української еліти, її низькі моральні якості, отаманство, «брак любові до своєї громади, натомість любов тільки до себе, свого «я»» [3, с. 63]. Мислитель в ім'я України закликав до єдності, яка базується на «безкомпромісовій внутрішній моралі. Які ж основи цієї моралі? *Любов* – що не значить коров'яче взаємолізання, а тоді раптом рогом в бік. *Покора* – що не значить хитрість і низькопоклонство. *Вірність* – у серці, а не на язиці. І *почуття спільності*, а не злобне вишукування в оці ближнього пилінки... Коротко: *шляхетність, благородство*» [3, с. 74]. «Нація, в якій верхи не мають почуття солідарності, не єсть нацією і не може мати держави», – писав він у листі до Опанаса Андрієвського від 03.07.1927 [1, с. 169].

Тема єдності верхів піднімається ним і в листі до іншого адресату – Дмитра Григолинського (16.12.1924), де він писав, що «люде взагалі, а наші більше, ніж інші, мають од природи нахил до сварки і роз'єднання. І хто хоче, щоб ми мали колись свою державу на нашій землі, повинен про оцей нахил наших провідників до сварки і роз'єднання твердо пам'ятати». Утім, В'ячеслав Липинський наголошував, що «не самі провідники і не сам народ сотворять нам державу. Дасть нам її такий спосіб організації влади, який обмежить вроджену сваволю наших провідників, збільшить в той спосіб їхню внутрішню

силу і дозволить їм, завдяки цій силі, виконувати свої провідні завдання супроти народу та знаходити у нього піддержку, необхідну для виконання цих завдань [1, с. 416].

У цьому контексті згадуються думки та настрої іншого видатного українського вченого і державного діяча – Михайла Грушевського. У статті «Культура краси і культура життя» зі збірки «На порозі Нової України: Гадки і мрії» історик писав: «Коли я ... слухав на шевченківському спектаклі чудові співи наших хорів, я плакав – але плакав не з радості! Ми не тільки гарно співаємо – ми таки занадто гарно співаємо в порівнянні з тим, що ми вміємо й можемо в інших справах. У нас занадто гарна література, музика, мистецтво в порівнянні з нашим убожеством в громадській і політичній роботі! Справді, як легко у нас зібрати великий і гарно зоспіваний хор і як – виявилось – трудно зладити добрий, дисциплінований курінь на оборону українських вільностей!» [2, с. 248–249].

У кореспонденціях В. Липинського органічно поєднуються роздуми про минувшину, аналіз успіхів та невдач на шляху національного і державного будівництва, а також програмові засади (умови), за яких тільки й можливий успіх справи національного відродження. Так, у листі до редакції щоденної газети «Діло» 09.07.1929 він наголошував, що всі недержавні нації, нації, які ще не сформовані, «ставали націями державними шляхом довгої і непохитної боротьби за певну ідею». На зауваження вченого, не було в історії прикладу, щоб якась ідея перемагала швидко, наприклад упродовж одного покоління. За його спостереженнями, усі нації переходили через періоди занепаду, усі мали своїх невдатників і мучеників. Утім, «перемагали ці, що своїх неудачників і мучеників шанували та їх ідеям вірними аж до перемоги залишалися». В. Липинський був упевнений: щоб «стати зрілою, державною нацією, необхідний державницький ідеалізм, опертий на релігії, на церкві, на вірі живій» [1, с. 444].

Як правило, прийдешні покоління знаходять відповіді на питання, які ставлять попередні. Але на питання, яке поставив В'ячеслав Липинський у листі до Дмитра Греголінського 16.12.1924, досі не маємо ствердної відповіді. Всякий знає, писав він, що погубила нас сварка і брак єдності між нашими провідниками. І всякий повинен знати, що така сварка і брак єдності погубить нас знов, як настане наше наступне політичне Різдво. «Як же зробити, щоб оцієї сварки і роз'єднання не було? Ось питання, над яким ми повинні думати повсяк час...» [1, с. 415–416].

Справедливість тверджень мислителя підтверджує хід цивілізаційного розвитку людства, коли, за рідким винятком, сучасні нації змогли утвердитися й зміцнитися завдяки їх формуванню на базі певної культури у межах національних держав. Унаслідок цього саме поняття «нація» стало нерозривно поєднаним із поняттям «державна». Водночас для збереження власної ідентичності та самобутності українського народу надзвичайно важливим є збереження, захист та поширення української мови та культури.

Література:

1. Листування В. Липинського / ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Київ : Смолоскип, 2003. Т. 1. 960 с.
2. Липинський В. Листи до братів-хлеборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. *Повне зібрання творів, архів, студії*. Т. 6. Кн. 1 / ред. Я. Пеленський. Київ ; Філадельфія : АТ «Книга», 1995. 470 с.
3. Липинський В. Хам і Яфет. *Сучасність*. 1992. № 6. С. 63–76.
4. Липинський В. Націоналізм, патріотизм і шовінізм. (Лист п. В. Липинського до п. Богдана Шемета, писаний у Райхенау дня 12.XII. 1925 у відповідь на поставлене питання). *Сучасність*. 1992. № 6. С. 76–78.
5. Грушевський М. Культура краси і культура життя. *Політологія. Кінець XIX – початок XX ст.* : хрестоматія / за ред. О.І. Семківа. Львів : Світ, 1996. С. 248–253.
6. Липинський В. Мораль і політична дія. *Консерватизм: антологія* / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 1998. С. 196–201.